

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ «ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ»

Мезєнцева І. М. (*Одеська державна академія будівництва та архітектури, м.Одеса, Україна*)

В процесі викладання курсу «Історія світової культури» можна визначити проблеми, які, виходячи зі змісту опублікованих на сьогодні підручників, так і залишилися невирішеними однозначно. Зокрема, якими мають бути принципи систематизації та викладу різноманітного за характером і надто великого за обсягом матеріалу.

Постає питання вибору пріоритетних напрямків, крізь призму яких можна було б висвітлити суть культурно-історичних епох, показати ті «образи», що дають можливість визначення культурних явищ за їх характерними часовими ознаками. Не обмежуючи поняття культури стилістичною спрямованістю полишених епохою художніх творів, а враховуючи панівні на той час ідеології, специфіку соціуму, самосвідомість, систему релігійних, етичних та естетичних цінностей, побут та рівень матеріальних благ, пропонується розглядати культуру як своєрідне повітря, в якому жила (і за межі якого не могла вийти) людина конкретної доби, країни, території, тощо. Можна вважати культуру залежною від світогляду, як і світоглядні позиції – залежними від культури. Є підстави умовно виділяти (усвідомлюючи, звичайно, відносність будь-якої періодизації) певні цілісні історико-культурні епохи, котрі можуть служити стрижнем для вертикальної організації матеріалу у навчальному курсі. Наприклад, коли обмежитись культурою Європи, то виправданим буде традиційний поділ на Античність, Середньовіччя, Ренесанс, Ранньомодерний (Бароко), Новий та Новітній часи.

Однак, варто пам'ятати, що культура не знає «чистих» епох. В будь-який момент буття культури в ній одночасно існує щонайменше три основні лінії: 1) те, що генетично належить минулій епосі, але ще не зникло у силу консервативності уподобань; 2) те, що, зародившись у надрах минулої епохи, знайшло свій найповніший вияв тут і тепер, а в історичній перспективі стане символом епохи; 3) те, що лише зароджується, дає перші паростки і, за умови відсутності гальмівних факторів, має шанс досягнути розквіту і стати символом наступної епохи. З іншого боку, кожній національній культурі притаманна властива їй специфіка самовияву, а отже – періодизація навіть у межах більш-менш тотальної, всеєвропейської світоглядної системи.

Порівняльно-типологічний, хронологічний чи діахронічний методи, свого часу популярні й продуктивні в науках про культуру, вимагають оперувати

величезною кількістю фактажу, на що викладач, на жаль, не має достатньо часу. Чисто культурософський аспект здебільшого не можна визнати задовільним, оскільки він спрямований на проблеми методології культури, отже – вимагає філософськи підготовленої аудиторії. До того ж, тут обов'язково присутній оціночний характер, якого (враховуючи, що епохи і системи культур бувають різними, але не бувають гіршими чи кращими), у навчальному курсі слід рішуче уникати. Для того щоб навчити студентів творчо мислити, а не оперувати нав'язаними шаблонами, потрібно дати їм можливість самостійно вибрати з глибини віків саме ті явища і факти, які нині, в силу тих чи інших обставин, отримують для них особливу актуальність.

Результативним варіантом викладу історії культури, як стверджують дослідники, може стати рефлексія, яка дає змогу досягнути окреме як частку цілого, а ціле – через членування та опанування окремим і частковим. На відміну від строгого наукового знання, яке розмежує сфери культури (не тільки хронологічно, але й типологічно), рефлексія дає змогу опанувати явищами, що знаходяться на межі різних сфер. До того ж, рефлексія дає змогу в будь-якому частковому відкрити ціле, і тоді стає не так важливо, культуру якої країни і яке явище у цій культурі висвітлюється, оскільки воно наводиться лише як приклад для досягнення цілої епохи. Так, коли мова йтиме про міфологізм античності, однаково правомірно звернутися до поезії Гомера, архітектури Парфенону, естетики Аристотеля, теорії міста-держави, вчення Цицерона про походження богів, філософії стоїків тощо. Проілюструвати синкретизм і теоцентризм середньовіччя, так само, як антропоцентризм Ренесансу можна однаково успішно як на прикладах художньої культури, так і через призму вчень про державу і природу влади, етичних та естетичних теорій, філософських систем.

Модерні часи можна розглядати крізь призму еволюції універсалізму, який пережив декілька стадій становлення. Так, універсалізм Бароко будувався на прагненні якнайповніше охопити світ у всій його різноманітності та єдності, розташовуючи складові світобудови у струнку систему відповідностей (звідки й походить символізм, або знаковість цієї культури). Універсалізм Бароко виявляється двояко: з одного боку, у незвичайній масштабності замислів, в художній культурі – глибині образів та складності сюжетних ходів, з іншого – у свідомій заземленості, зацікавленні повсякденним життям людини, яке набуває самодостатньої вартості. Універсалізм Просвітництва іде від усвідомленої попередньою епохою різноманітності до прагнення штучно створити систему, в якій пануватиме універсальний «правильний» порядок, де все, що суперечить йому, не становить цінності. Універсалізм Романтизму, натомість, знову

звертається до часткового, неповторного і ставить у центр універсуму як найвищу цінність почуття людини, її внутрішній стан, боротьбу пристрастей і благородну врівноваженість духа, отриману в результаті рефлексії самого себе. Реалізм, що приходить на зміну Романтизму, тішить себе ілюзією можливості осягнути світ таким, яким він є, дискретно досліджуючи окремі явища, наче вирвані з контексту універсуму і представлені для тривалого і ґрунтовного розгляду. Структуралізм іде ще далі у справі розчленування цілості, а в рефлексії художника це виливається імпресіоністичними інсинуаціями, коли межі визначених сфер сприймаються примарно і рухомо, перетікаючи одна в одну і не піддаючись раціональному аналізу.

Очевидно, що культуру бароко можна однаково успішно проілюструвати величною архітектурою Риму або творчістю Караваджо, Рубенса чи Рембрандта, поезією Шекспіра, Аріосто, Торквато Тассо або вченням Бальтасара Грасіана про людину-героя, філософсько-етичними поглядами Спінози і Паскаля, політичними ученнями Гоббса, Гарінгтона і Мілтона. Відкриття природничих наук кінця XVI – першої половини XVII ст. теж стануть яскравою ілюстрацією барокового світосприйняття. Сутність Просвітництва розкривають естетика Буало і Расіна, драматургія Мольєра, ландшафтна архітектура Версальського парку, філософські погляди картезіанців, французька школа політичних теорій, розвиток військової справи, науково-технічний прогрес, тощо. Чим ближче до XX століття, тим більше нам відомо митців, мислителів, учених, політиків не тільки творчість, але й саме життя яких може слугувати яскравими образами для розкриття духу їхньої епохи, так само збільшується предметна сфера «історії культури», з якої викладач може почерпнути ілюстративний матеріал, а значить легше стає вибрати саме ту інформацію, яка буде однаково доступною педагогу і цікавою для його аудиторії.

Саморефлексія культури XX ст. також дає змогу усвідомити її як ціле, сутністю якого є прагнення ідентифікувати себе з творящою (а не створеною) сутністю, що звідала межі добра і зла. Слід визнати, що художня культура часто буває найдоступнішою для розуміння, оскільки кожен великий майстер породжував власну концепцію художнього відтворення світу і власну школу, якій була притаманна як індивідуальна та національна своєрідність, так і своєрідність епохи, свідомість якої він рефлектував у своїх творах. Особливо цікавою в цьому плані може стати творчість митців, які стояли на межі епох: Джотто, Сервантес, Шекспір, Караваджо, Моцарт, Гете тощо. Разом з тим, вибір сфери «історії культури», яка представляє викладачеві матеріал для «прикладів», залишається довільним, залежить від рівня загальної підготовки студентів та галузі їхніх професійних інтересів.